

Att styra på avstånd

- En governmentaltetsanalys av EU:s CSR-policy

Cornelia Lindvall Pranell

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSK61
Termin: Vårterminen 2017
Handledare: Rouzbeh Parsi
Omfång: 1103 ord

Abstract

Den här kandidatuppsatsen analyserar EU:s CSR-policy utifrån ett governmentalitysperspektiv. I en grundläggande bemärkelse är företags sociala ansvar, *Corporate Social Responsibility* (CSR), om att styra någons beteende att agera ansvarsfullt. Ett liknande perspektiv på styrning introducerades av Michel Foucault som *governmentalitet* och har senare vidareutvecklats av ett antal teoretiker. I synnerhet har de neoliberal systemen för styrning behandlats som att styra genom frihet. Syftet med uppsatsen är att se hur styrningen av CSR kan förstås med hjälp av att analysera governmentaliteter, det vill säga de rationaliteter och tekniker som agerar som möjliggörare. Som uppsatsens empiri används policydokument om CSR ifrån EU. Uppsatsen konkluderar att EU:s CSR-policy kan ses som ett svar på bristande förtroende hos allmänheten för företagen, och drivs både av sociala och ekonomiska rationaliteter. Analysen visar att EU är med och skapar en kunskap om att CSR är (ekonomiskt) bra för företag. Denna utveckling kan ses som en yttring av vad Ronen Shamir kallar moraliseringen av marknaden, när det sociala blir en del av ekonomin.

This Bachelor's thesis analysis EU CSR policy from a perspective of governmentality. In a basic sense, Corporate Social Responsibility is about governing one's behaviour to act responsible. A similar perspective on governing was introduced by Michel Foucault as *governmentality*, and has later developed by other scholars. In particular, the neoliberal system for governing has been treated as a governing through freedom. The purpose of the thesis is to see how the governing of CSR can be understood through the analysis of governmentality, i.e. the rationalities and techniques which act as enablers. Policy documents from the EU is used as the thesis empirical material. The thesis concludes that EU CSR policy can be seen as an answer to crisis of confidence among the public towards the market, and is driven by both social and economic rationalities. The analysis shows that the EU is participating in creating a knowledge about CSR as (economic) good for companies. This development can be seen as a manifestation of what Ronen Shamir call the moralization of the market, when the social becomes a part of the economy.

Nyckelord: governmentaltitet, governmentality, styrningsmentalitet, EU, CSR, företags sociala ansvar, policy.

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering, syfte och bakgrund.....	3
1.1.1	Bakgrund	3
1.2	Material och avgränsningar	4
1.2.1	Primärmaterial	4
1.2.2	Sekundärmaterial.....	5
2	Teori och metod	7
2.1	Foucaults governmentalité	7
2.2	Teoriutveckling	9
2.2.1	Internationell governmentalitet	11
2.3	Governmentalitätsanalys	11
2.3.1	Styrningsrationaliteter	12
2.3.2	Styrningstekniker	12
2.4	Governmentalitet som metod	13
3	Litteraturoversikt och tidigare forskning	15
3.1	CSR som historiskt fenomen.....	15
3.2	CSR i akademiska litteraturen.....	16
3.2.1	Kritiska CSR-studier	17
3.2.2	Ronen Shamir	19
3.2.3	Marjo Siltaoja, Virpi Malin & Miiikka Pyykkönen	20
3.2.4	Steen Vallentin & David Murillo	21
4	EU:s CSR-policy	23
4.1	Grönboken om företags sociala ansvar 2001	23
4.1.1	Globalisering och ansvarsutkrävande.....	23
4.1.2	Standardiserande som techne	24
4.1.3	Politiska rationaliteter: mellan social sammanhållning och ekonomisk lönsamhet	25
4.2	En förnyad strategi om företags sociala ansvar 2011.....	27
4.2.1	Finanskrisen och skadat förtroende.....	27
4.2.2	Styra på avstånd genom att skapa nya förutsättningar	28
4.2.3	Politiska rationaliteter: gemensamma europeiska värderingar och marknadsrationalitet.....	29
4.3	Analys.....	30

4.3.1	Polycys som techne	30
4.3.2	Avancerad governmentalitet	31
4.3.3	Den öppna samordningsmetoden och expertis.....	32
4.3.4	Politiska rationaliteter: moraliseringen av marknaden.....	33
4.3.5	Identitetsformation: aktör eller objekt?	35
5	Sammanfattning och diskussion	37
5.1	Sammanfattning	37
5.2	Diskussion	38
	Referenser	39

1 Inledning

Debatten kring företagens etiska och sociala ansvarsroll i samhället har fått ökat utrymme sedan 1990-talet med bakgrund i olika företagsskandaler som uppmärksammades i media vid tiden.¹ Framförallt har debatten kretsat kring huruvida företagen har ett socialt ansvar som ligger utanför vad lagen kräver.² Detta företagsansvar betecknas ofta som *Corporate Social Responsibility*³, vilket syftar till företags sociala ansvar både som praktik och som teoretiskt begrepp.

Det ökade intresset för företags etiska agerande har bland annat medfört att internationella organisationer såsom Europeiska Unionen, FN och OECD jämte enskilda stater engagerat sig i frågor kring företags sociala ansvarstagande, som resulterade i bland annat i utarbetandet av riktlinjer, standardiseringar och ”best practices” gällande CSR.⁴⁵ Därav har CSR även blivit ett sätt för regeringar och internationella organisationer att uppmärksamma sociala frågor.⁶ Styrningen av CSR bygger på att på att uppmuntra företag snarare än att använda tvingande lagstiftning. Trots detta har offentliga organs involvering i CSR behandlats som hämnande, eftersom att det betraktats som den reglerande motparten.⁷ Ur den aspekten är det staten som i grundläggande bemärkelse har bestämt

¹ Borglund, Tommy, De Geer, Hans & Hallvarsson, Mats, *Värdeskapande CSR: hur företag tar socialt ansvar*, 1. uppl., Norstedts akademiska förlag, Stockholm, 2008, s. 33–34.

² Ibid.

³ På svenska: *företags sociala ansvar*.

⁴ Brejning, Jeanette, *Corporate social responsibility and the welfare state: the historical and contemporary role of CSR in the mixed economy of welfare*, Ashgate Pub., Burlington, VT, 2012, s. 1.

⁵ Fairbrass, Jenny, "Exploring Corporate Social Responsibility Policy in the European Union: A Discursive Institutional Analysis", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, No. 5, 2011, pp. 949-970, s. 953; se bl a Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001; Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011; United Nations, *Global Compact: Human Rights, Labour, Environment, Anti-Corruption*, New York, 2004; United Nations, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, New York & Geneva, 2011; ILO, *Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy*, 4 ed., Geneva, 2017 (1977), OECD, *Guidelines for Multinational Enterprises*, 5. ed., OECD Publishing, Paris, 2011 (1976); ISO, *Guidance on Social Responsibility*, ISO 26000:2010, Geneva, 2010.

⁶ Brejning, 2012, s. 1.

⁷ Vallentin, Steen & Murillo, David, "Governmentality and the politics of CSR", *Organization*, Vol. 19, Issue 6, 2011, pp.825-843, s.827.

vad som faller inom ramen för företags frivillighet om socialt ansvar, och de kan således inte ses som två separata fält.⁸

I en fundamental bemärkelse är CSR om att styra sitt eget och andras beteende till att agera ansvarsfullt. Detta kan förstås både som yttre reglering där andra är objekt för styrning; och som en inre självreglering, eller etik. Ett sådant perspektiv om styrning behandlades av Michel Foucault som ett specifikt sätt att regera som gradvis har tagit över staten under de senaste århundradena.⁹ *Styrning* (engelska *govern*) som en maktform för regerande skiljer sig från auktoritet och fysiskt tvång genom att den framförallt agerar via ”frihet” och har befolkningens välmående som mål. Foucault introducerade detta perspektiv om styrning som *governmentalitet* och har senare vidareutvecklats utav flertalet teoretiker.¹⁰ I synnerhet har fokus legat på de liberala och neoliberala systemen för styrning: att styra på avstånd.¹¹ Governmentalitet utgår ifrån ett specifikt sätt att utöva makt som skiljer sig ifrån auktoritet eller dominans, då den utövas på aktörer som är (i begränsad mening) fria att tänka annorlunda.¹² Kort uttryckt är governmentalitet om styrningsmentaliteter. Mentaliteter syftar här till det tänkande kring styrning som både ges explicit uttryck för i språket, men också tas för given.¹³ Det finns både en rationell (tillgänglig vetenskap och forskning) och en irrationell sida (myter och föreställningar) som mentaliteter härleds ur.¹⁴ Governmentalitet innebär den specifika *styrningsrationaliteten*, det vill säga den täta sammankopplingen mellan makt/kunskap, tillsammans med *styrningstekniker*, det vill säga *hur* makten styrs.¹⁵ En governmentalitetsanalys är om att analysera idéer

⁸ Se Moon, Jeremy & Vogel, David, “Corporate Social Responsibility, Government, and Civil Society”, i Crane et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 317-318; Vallentin & Murillo, 2011, s. 826-827.

⁹ Foucault, Michel, “Governmentality” i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991, s. 103.

¹⁰ Walters, William & Haahr, Jens Henrik, *Governing Europe: discourse, governmentality and European integration*, Routledge, London, 2005, s. 3.

¹¹ Vallentin & Murillo, 2011, s. 827, 831; Rose, Nikolas & Miller, Peter, ”Political power beyond the State: problematics of government”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 43, No. 2, 1992, pp.173–205, s. 180.

¹² Dean, Mitchell, *Governmentality: power and rule in modern society*, 2. ed., SAGE Publications, Thousand Oaks, CA, 2010, s. 21-22; Rose, Nikolas, *Powers of freedom: reframing political thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 4.

¹³ Dean, 2010, s. 25.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Merlingen, Michael, ”Foucault and World Politics: Promises and Challenges of Extending Governmentality Theory to the European and Beyond”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 35, No. 1, 2006, pp. 181-196, s.184; Gordon, Colin “Governmental rationality: an introduction” i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991, s.3.

som görs praktiska och tekniska.¹⁶ Ur ett sådant perspektiv är avsaknaden av tvång inte detsamma som avsaknaden av makt.¹⁷ Därav läggs mindre fokus på strukturer och institutioner och kan ge nytt perspektiv på CSR som fenomen.¹⁸

1.1 Problemformulering, syfte och bakgrund

Syftet med uppsatsen är att se hur styrningen av CSR kan förstås utifrån ett governmentaltitetsperspektiv. En governmentaltitetsanalys tar avstamp i att undersöka de olika mer eller mindre systematiska sätt utifrån hur vi agerar i en viss domän.¹⁹ Utgångspunkten är således hur CSR praktiseras och möjliggörs. Tidigare forskning kring CSR har framförallt fokuserat på de ekonomiska, organisatoriska och senare institutionella aspekterna av CSR (se vidare under kapitel tre *Litteraturöversikt och tidigare forskning*). Att analysera CSR utifrån governmentaltiteter kan därav ge ett nytt perspektiv på CSR både som idé och praktik, och sätta det i ett större sammanhang om moderna former av styrning. Uppsatsen kommer att använda EU:s CSR-policy som empiri och därmed undersöka vilka rationaliteter som driver EU att engagera sig i CSR och med vilka styrningstekniker de verkar genom.

1.1.1 Bakgrund

Det var under Europeiska rådets extramöte i Lissabon 2000 som Europeiska Unionens CSR-policy formellt uttrycktes.²⁰ Året efter publicerades Europeiska Kommissionens *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*²¹ och med det hade en mer omfattande policy gällande CSR började ta form. Detta blev starten för en dialog om företags sociala ansvar mellan politiker, företag och frivillighetsorganisationer, något som kom att ligga till grund för EU:s syn på CSR och företags självreglering.²²

¹⁶ Dean, 2010, s.27.

¹⁷ Vallentin & Murillo, 2011, s. 827.

¹⁸ Ibid, s. 832.

¹⁹ Dean, 2010, s. 39.

²⁰ Fairbrass, 2011, s. 959.

²¹ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001.

²² Borglund, De Geer & Hallvarsson, 2008, s. 54–55.

Grönboken följdes utav en resolution²³ från Europeiska Unionens råd i vilken kommissionens förslag välkomnades. De efterföljande åren kom Europeiska Kommissionen att kommunicera ytterligare två större riktlinjer för företags sociala ansvar i unionen, publicerat 2002²⁴ och 2006²⁵. Den senaste kommunikationen (2017) ifrån kommissionen om strategin för CSR gavs ut 2011: *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*.²⁶

1.2 Material och avgränsningar

I uppsatsen kommer EU:s arbete med CSR att analyseras utifrån ett governmentalitetsperspektiv. För att göra det har jag valt att analysera policydokument ifrån EU, eftersom att jag anser att det på ett tydligt sätt uttrycker både utifrån vilka mål och med vilka medel som EU arbetar med CSR. För avgränsning används tidsperioden då EU explicit började att formulera en policy kring CSR 2001, fram tills den förnyade strategin publicerades 2011.

1.2.1 Primärmaterial

Utifrån syftet med uppsatsen att analysera EU:s arbete med CSR utifrån ett governmentalitetsperspektiv är två policydokument ifrån EU utvalt att fungera som uppsatsens primärmaterial: *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*²⁷ samt *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*²⁸. Dessa två policydokument är representativa framförallt för att det sammanfattar och definierar vad CSR

²³ Europeiska unionens råd, ”Rådets resolution om uppföljning av grönboken om företagens sociala ansvar”, 2002/C 86/03, *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*, 10 april 2002.

²⁴ Europeiska gemenskapernas kommission, *Meddelande från kommissionen om företagens sociala ansvar – näringslivets bidrag till en långsiktigt stabil utveckling*, KOM (2002) 347 slutlig, Bryssel, 2002.

²⁵ Europeiska gemenskapernas kommission, *Genomförande av partnerskapet för tillväxt och sysselsättning: göra Europa till ett kompetenscentrum för företagens sociala ansvar*, KOM (2006) 136 slutlig, Bryssel, 2006.

²⁶ Europeiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011.

²⁷ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001.

²⁸ Europeiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011.

är enligt EU och vad EU:s roll ska vara. En grönbok är ett dokument som Europeiska kommissionen publicerar i syfte att: ”stimulera till diskussion i en särskild fråga”.²⁹ Publiceringen 2001 av *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar* kan då markera starten för EU:s CSR-policy. De efterföljande policydokumenten som följde grönboken gav uttryck för samma ståndpunkter och definition, en linje som delvis bröts av publiceringen av den förnyade strategin 2011. På så vis ger det även ett tidsperspektiv på hur EU:s policy kring CSR har utvecklats. *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar* är den som är gällande när uppsatsen skrivs (2017) och är även en del av Europa 2020-strategin.³⁰

Policydokumentens form är även passande att göra textanalys av eftersom att de är sammanställda av kommissionen i syfte att utveckla och kommunicera EU:s CSR-policy till andra EU-organ, företag som verkar i unionen, medlemsländerna och dess invånare. De är inte utsatta för det brus i kommunikationen som kan uppstå om empirin är exempelvis tidningsartiklar om EU:s arbete. Det ska dock påpekas att EU är en politiskt styrd organisation och agerar utifrån vissa institutionella ramar som måste tas i beaktning, likaså att EU själv beskriver sitt arbete. Detta är dock inget problem i uppsatsen, då syftet inte är att recensera om EU:s arbete med CSR varit bra eller dåligt, utan som en annan form av att analysera styrning och dess rationaliteter. Slutligen baseras mitt val av primärmaterial på att dessa policydokument refereras som empiri i tidigare forskning (se vidare under kapitel 3 *Litteraturöversikt och tidigare forskning*).

1.2.2 Sekundärmaterial

En vetenskaplig artikel som använde liknande primärmaterial och teoretiska utgångspunkt publicerad 2011 i tidskriften *Organization: "Governmentality and the politics of CSR"*³¹ författad av Steen Vallentin och David Murillo, kommer att fungera som uppsatsens sekundärmaterial. Vallentin och Murillos artikel är mycket relevant för uppsatsen, eftersom att governmentalityperspektivet har operationaliserats på EU:s CSR-policy.

²⁹ Europeiska Unionen, Officiell EU-webbplats, ”Grönbok”, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html?locale=sv hämtad 2017-08-10

³⁰ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 5.

³¹ Vallentin & Murillo, 2011, pp. 825-843.

Det är den enda publicerade studien som behandlar EU:s arbete med CSR genom att analysera policydokument ifrån EU. Det som skiljer deras artikel mot uppsatsen är att den skrevs innan publiceringen 2011 av *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, vilken därför inte är inkluderad i författarnas analys. Eftersom att EU med den förnyade strategin fick en mer omfattande policy kommer deras resultat bli annorlunda. Att deras studie är i form av en vetenskaplig artikel gör även att omfånget på deras undersökning är begränsat. Deras analys av EU:s CSR-policy är dock mycket relevant för uppsatsen och kommer att presenteras under kapitel 3 *Litteraturöversikt och tidigare forskning*.

2 Teori och metod

2.1 Foucaults governmentality

Begreppet *governmentality*³² myntades utav den franske idéhistoriken Michel Foucault i kursen *Securité, territoire, population* vid Collège de France den 1 februari 1978.³³ I senare föreläsningar kom Foucault att utveckla begreppet, vilket syftade till *styrningsrationalitet*.³⁴ För Foucault har regerande eller styrning både en generell och en snäv betydelse. Dels syftade det generellt till ”the conduct of conduct”, det vill säga en aktivitet för att påverka beteendet hos några eller någon person, vilka kunde vara både personer inom hushållet, elever i skolan och invånare i ett samhälle.³⁵ I en snävare definition såg Foucault det som ett system att tänka om regerandets karaktär, framförallt vad i som kom att bli den (neo)liberala västvärlden, om styrningsrationaliteter och tekniker.³⁶ Governmentality syftar då till ett nytt sätt att om att tänka om makt och styrning som successivt uppkommer under 1500-talet och framåt i västeuropeiska samhällen.³⁷ Dessa idéer förändrar gradvis makthavares syn på sin uppgift till *styrning*, i kontrast mot exempelvis en suverän monark.³⁸ Denna utveckling är kopplat till en ny verklighet i den politiska ekonomin och att statens nya mål om att måna om sin befolknings välmående.³⁹ Att styra genom frihet, betecknat som *styrning*, som formen för regerande har kommit att dominera de moderna samhällena och har successivt ”tagit över” staten, en process Foucault kallade för ”governmentalization of the state”⁴⁰.

³² Fr. *governmentalité*, eng. *governmentality*. Begreppet är svårt att översätta till svenska, eftersom att eng. ’government’ inte har någon direkt svensk motsvarighet. Det förekommer därför två översättningar utöver *governmentality*: *regerandementalitet* samt *styrningsmentalitet*. I uppsatsen kommer *governmentality* att användas genomgående. *Govern* kommer beroende på sammanhang översättas med *styrning* och *regerande* i uppsatsen.

³³ Gordon, 1991, s. 1–2; Dean, 2010, s. 1. Transkriberades första gången till engelska 1979.

³⁴ Gordon, 1991, s. 1–2.

³⁵ Gordon, 1991, s. 2–3; Foucault, 1991, s. 91, Rose, 1999, s.3.

³⁶ Foucault inkluderade även s k ”pastoral makt”, se Dean, 2010, 89–107; Walters & Haahr, 2005, s. 3.

³⁷ Foucault, 1991, s. 102–103.

³⁸ Rose, 1999, s. 6.

³⁹ Foucault, 1991, s.102–103; Dean, 2010, s. 28.

⁴⁰ Foucault, 1991, s. 103.

Governmentalitet innebär även att styrning särskiljs ifrån andra former av makt: i synnerhet den suveräna och den disciplinera makten.⁴¹ Den suveräna makten syftar då till den juridiska och institutionella makten som utövas över subjekt i ett visst territorium; och den disciplinära makten rör makten över kroppen i bred förståelse. Foucaults förståelse av makt är att den riktar sig till personer som är (i viss mån) fria att agera annorlunda, och särskiljer således makt ifrån tvång.⁴² Makt kräver då i en grundläggande betydelse fria aktörer. Governmentalitet använder egenskaper som är vanligt förekommande i den suveräna och den disciplinära maktens tekniker, rationaliteter och institutioner, samtidigt som den tar avstånd och omformar dem.⁴³ Den försöker även få befolkningen att leva och verka inom ramen för säkerhetsapparaten, vilket för Foucault syftar både till militär, polis, underrättelsetjänst och så vidare, men även andra praktiker och institutioner som avser befolkningens välmående såsom välfärd- och utbildningssystem.⁴⁴ Detta ger vad Foucault skildrade som en triangel vilken beskriver tre sorters makt: styrning, suveränitet och disciplin; som har en gemensam målgrupp, befolkningen; och dess grundläggande mekanism, säkerhetsapparaten.⁴⁵

Maktbegreppet för Foucault innebär både makttekniker och maktens täta sammankoppling med kunskap.⁴⁶ Det vill säga, att ha makt är att ha legitimitet. Det som utmärker Foucaults syn på styrning är att han ser makt som produktiv och relationell.⁴⁷ Makt måste upprätthållas, vilket ger att styrning primärt förstås som en praktik. Makten är aldrig stängd eller fixerad till vissa institutioner eller praktiker, utan föränderlig och öppen.⁴⁸

⁴¹ Dean, 2010, s. 29.

⁴² Gordon, 1991, s. 3–5.

⁴³ Dean, 2010, s. 29–30.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Foucault, 1991, s. 102–103; Dean, 2010, s. 30.

⁴⁶ Gordon, 1991, s. 3–4.

⁴⁷ Vallentin & Murillo, 2011, s. 830.

⁴⁸ Gordon, 1991, s. 2–5; Walters & Haahr, 2005, s. 3.

2.2 Teoriutveckling

Foucaults teorier om governmentaltitet var inte utförliga och publicerade aldrig i ett större verk.⁴⁹ Han var inte själv trogen sin egen definition av governmentaltitet och använde det på olika sätt.⁵⁰ En gemensam nämnare i hans analyser är dock att det utgår ifrån händelser, från det specifika till det generella; och därav kan inte heller ett fenomen bli föremål för en direkt och fullt schematisk teoriapplikation.⁵¹ Det går däremot att analysera ett fenomen utifrån ett governmentaltitetsperspektiv, men att se det som just ett perspektiv och inte som en stor universell teori.

Under 1990-talet mötte studier i governmentaltitet ett ökat intresse, vilket ledde till att teorin vidareutvecklades av bland annat Mitchell Dean, Nicolas Rose och Peter Miller, vilka jag kommer att ta inspiration ifrån till uppsatsens teori och metod. Speciellt har fokus legat på governmentaltitet i förhållande till liberalism och neoliberalism.⁵² Det som utmärker denna inriktning är att de inte behandlar neoliberalism som en ekonomisk doktrin eller som en ideologi, utan som en form av governmentaltitet.⁵³ Det kan således inte finnas någon stat eller organisation som kan ”vara” neoliberal, utan att det snarare ses som ett tankesystem.⁵⁴

Nikolas Rose och Peter Miller skrev tillsammans 1992 artikeln *Political power beyond the State: Problematics of government*⁵⁵, vilket kom att bli en del av starten för vidareutvecklingen av studierna i governmentaltitet.⁵⁶ Rose och Miller argumenterar mot en överbetoning på ”statens problem” i politisk debatt och idén om att det verkligt fria livet existerar bortom staten.⁵⁷ Författarna skriver om distinktionen mellan staten och marknaden, det tvingande och frivilliga, det offentliga och privata etcetera, inte ger en adekvat beskrivning av hur styrning sker i våra samtida (västerländska) samhällen, vad

⁴⁹ Gordon, 1991, s. 2.

⁵⁰ Walters, William, *Governmentality: critical encounters*, Routledge, London, 2012, s.142.

⁵¹ Foucault, Michel, ”Questions of method” i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991b, s. 85-86; Walters, 2012, s. 88, 102-103.

⁵² Walters & Haahr, 2005, s. 3.

⁵³ Dean, Mitchell, ”Rethinking neoliberalism”, *Journal of Sociology*, Vol. 50, Issue 2, 2014, pp.150–163, s. 153.

⁵⁴ Dean, 2014, s. 153–157.

⁵⁵ Rose & Miller, 1992, pp. 173–205.

⁵⁶ Walters, 2012, s. 47–48.

⁵⁷ Rose & Miller, 1992, s. 173–174.

de betecknar som ”avancerade liberala demokratier”⁵⁸. Rose och Miller skriver att staten ska istället förstås som ett komplext och mobilt resultat av regerandets diskurser och tekniker, vilka de definierar som *politiska rationaliteter* och *styrningstekniker*.⁵⁹ Politisk makt kan därför analyseras utifrån politiska rationaliteter och styrningstekniker och dess sammanvävda beroende av varandra.⁶⁰ I avancerade liberala demokratier är makt tätt förknippat med expertis (makt kunskap nexus) och kom som en lösning till problem som kan uppstå till liberala former av styrning.⁶¹ Politisk makt är om att få andra att styra sig själva, något Miller och Rose uttrycker som: ”power is not so much a matter of imposing constraints upon citizens as of ’making up’ citizens capable of bearing a kind of regulated freedom.”⁶²

Begreppet avancerade liberala demokratier tar Mitchell Dean också upp i sin bok *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*.⁶³ Dean vill visa på den generella relationen mellan styrning och frihet och skriver att omvandlingar av maktrelationer sker mindre genom idéer än att internaliseras genom vår inre etik, vilken manifesteras genom olika praktiker och relationer. De som är subjekt för makt (i motsats till dominans eller auktoritet) är fria i bemärkelsen att de förstås som aktörer, vilket innebär att individer är i viss mån fria att tänka annorlunda även om handlingsutrymmet är begränsat. Dean skriver att det som särskiljer liberala former av styrning är att de verkar genom de styrdas frihet och kapaciteter. På samma vis är även de som utövar makt aktörer genom den grundläggande friheten i form av kapaciteterna att agera och tänka. Om moral förstås som ett försök att göra en själv ansvarig för sina handlingar eller ta sitt egna beteende för att bli ett föremål för självreglering är således regerande en högst moralisk aktivitet. Dean betonar att styrning inte endast rör governmentala praktiker, om maktrelationer och auktoritet, utan även om identitet och jaget.⁶⁴

⁵⁸ Rose & Miller, 1992, s. 174, min översättning.

⁵⁹ Ibid., s. 174–176, 178.

⁶⁰ Ibid., s. 174–176.

⁶¹ Ibid., s. 187.

⁶² Ibid., s. 174.

⁶³ Dean, 2010.

⁶⁴ Dean, 2010 s. 9, 19–24.

2.2.1 Internationell governmentalitet

Att regera har i stor utsträckning kommit att bli synonym med staten, vilket även är den centrala aktören för Foucaults politiska analys.⁶⁵ En senare utveckling inom governmentalitetsstudier är att gå ifrån fokuseringen på maktförhållanden inom en stat till så kallad ”international governmentality studies”⁶⁶, det vill säga att analysen av governmentaliteter utgår ifrån fenomen som rör den internationella domänen.⁶⁷ En av de första publikationerna i bokform som mer ingående fokuserade på att applicera governmentalitet på internationell politik var *Governing Europe: Discourse, governmentality and European Integration*, vilken författades av William Walters och Jens Hendrik Haahr.⁶⁸ Enligt Walters och Haahr kan staten i politisk analys grundad i governmentalitet ersättas av EU, eftersom att båda är beroende av (makt)tekniker för att kunna fungera som styrningscentra.⁶⁹ Ytterligare en parallell med staten gör Walters och Haahr genom att förstå europeisk integration som en process av förändrade maktformer och dess inre logik, en ”governmentalization of Europe”.⁷⁰

2.3 Governmentalitetsanalys

En governmentalitetsanalys är om så kallad *regimes of practices*, vilket är systematiska sätt att göra saker inom en viss miljö (men är inte reducerad till den).⁷¹ En undergrupp till detta är *regimes of government*, vilket är ett organiserade praktiker hur vi styr andra och oss själva.⁷² I uppsatsen kommer jag använda mig av dessa begrepp för att referera till de praktiker som EU använder gällande styrningen av CSR. En analys av governmentaliteter kan i huvuddrag delas in i två delar: dels en aspekt om *styrningsrationaliteter* däri legitimiteten kan sägas härröra ifrån; och dels hur dessa rationaliteter möjliggörs genom olika former av *styrningstekniker*.

⁶⁵ Dean, 2010, s.16.

⁶⁶ Walters, 2012, s. 83.

⁶⁷ Dean, 2010, 228–230; Walters, 2012, s. 83–92.

⁶⁸ Walters & Haahr, 2005; Merlingen, 2006, s. 182.

⁶⁹ Walters & Haahr, 2005, s. 141.

⁷⁰ Ibid, s. 10.

⁷¹ Dean, 2010, s. 28.

⁷² Ibid, s. 28, 268–269.

2.3.1 Styrningsrationaliteter

Styrningsrationaliteter syftar till ett sätt att tänka om och agera på ett problem på ett mer eller mindre systematiskt sätt.⁷³ Rationalitet ska som tidigare nämnts inte enbart förstås som rationell i betydelsen logisk byggd på aktuell forskning.⁷⁴ I uppsatsen refereras *politisk rationalitet*⁷⁵ som styrningsrationaliteter som fokuserar på ett helt samhällssystem; och 'politisk' definieras som någonting som uppmanar till handling (både för att behålla status quo eller för förändring) i relation till ett sådant. Politisk diskurs är såtillvida en domän (om än en öppen) där det formas och omformas "idealiserade scheman"⁷⁶ för att representera verkligheten. Detta ger att politisk rationalitet har en viss regelbundenhet. Rose och Miller kategoriserar detta som tre former: först en *moralisk* form, vilken då den uttrycker vad som gör en auktoritet legitim och dess skyldigheter, ideal och inom vilka områden dessa ska vara.⁷⁷ Den andra formen är *epistemologisk*, det vill säga artikulera i relation till en idé om vad som ska styras (exempelvis en befolkning eller en ekonomi). Den sista formen är *språkliga uttryck*⁷⁸, däri politiska rationaliteter konstitueras och görs tänkbara.⁷⁹ Sammanfattningsvis är politiska rationaliteter moraliska, vilket grundar sig i kunskap och expertis (kan både vara rationellt och irrationellt) och görs tänkbart genom språket.⁸⁰

2.3.2 Styrningstekniker

Den liberala tekniken för styrning ser ofta de styrdas frihet som det tekniska medlet för att nå regerandets mål.⁸¹ Detta sker genom att internalisera en typ av mentalitet i individen, något som sker via specifika och mer eller mindre explicita former av kunskap, vad som är lämpligt och olämpligt, bra och dåligt beteende, sant och falskt etcetera.⁸² Denna

⁷³ Dean, 2010, s. 24.

⁷⁴ Se Dean, 2010, s. 25.

⁷⁵ Se Rose & Miller, 1992, s.178; Rose, 1999, s. 26.

⁷⁶ Rose & Miller, 1992, s.178.

⁷⁷ Rose & Miller, 1992, s. 178–179; Rose, 1999, s. 26.

⁷⁸ Benämnt som *idom* av Rose & Miller, 1992, s. 179; Rose, 1999, s. 27.

⁷⁹ Rose, 1999, s. 26–27.

⁸⁰ Rose & Miller, 1992, s. 179.

⁸¹ Dean, 2010, s. 24

⁸² Se Dean, 2010, s. 19.

kunskap förmedlas och legitimeras ofta av ”experter” (både baserat på rationell och irrationell grund) och ges uttryck för ibland annat policys.⁸³ Det som utmärker governmentalitet är att det både berör hur de som styr (i maktposition) och hur de som blir styrda (styrningsobjekten) reglerar sig själva.⁸⁴ Att en individ eller grupp av individer ska praktisera en inre självreglering (etik) bygger på ansvarstagande och inte frihet per se, även om det förra förutsätter det senare. Detta ansvarstagande kan sägas operationalisera den moraliska aspekten av governmentalitet.

2.4 Governmentalitet som metod

En governmentalitetsanalys utgår ifrån en ”problem” (som praktik) som diagnostiseras⁸⁵ och därmed särskiljs ifrån andra symtom. Ett problem kräver således åtgärder som görs praktiskt i olika mer eller mindre organiserade system, tidigare referat som ”regimes of practise”. En governmentalitetsanalys tar sin utgångspunkt i hur-frågor⁸⁶: *hur* vi styrs eller blir styrda i förhållande till en viss domän. Governmentalitet är inte en stor teori som ska appliceras utan ska ses som en verktygslåda, som utgår ifrån en speciell händelse eller praktik.⁸⁷ Följaktligen är en analys av governmentaliteter föränderlig och inte fast. Detta betyder dock inte att det inte finns några gemensamma nämnare: en governmentalitetsanalys bygger på att synliggöra de specifika styrningsrationaliteter och styrningstekniker som ligger bakom en viss typ av praktik eller praktiker. För att genomföra en governmentalitetsanalys ämnar jag i uppsatsen att tolka, kombinera och sammanföra Deans samt Rose och Millers metoder. Nedan följer en schematisk genomgång.

Första steget är att identifiera problem: vad det är som problematiseras? Andra steget är att analysera ”regimes of practices”, det vill säga de mer eller mindre systematiska sätt att göra saker på inom ett visst område. Med att CSR behandlas som ett politiskt fenomen gör att det kan analyseras som ett styrningsprogram, vilket är en översättning mellan styrningsrationalitet till ett specifikt styrningsområde. Det är tre aspekter som ska synliggöras:

⁸³ Se Rose & Miller, 1992, s. 178–182.

⁸⁴ Dean, 2010, s. 19.

⁸⁵ Rose & Miller, 1992, s. 181; Rose, 1999, s. 19.

⁸⁶ Se Dean, 2010, s. 39.

⁸⁷ Walters & Haahr, 2005, s.5–7.

1. Styrningstekniker

- i. Synbarhetsfält: vad är det som styrs visuellt (t ex diagram)?
- ii. *Techné*: Tekniska aspekter av styrning eller möjliggörande: ”med vilka medel, mekanismer, procedurer, instrument, taktik, teknik, teknologi och vokabulär är auktoritet konstituerad och styrning åstadkommit?”⁸⁸

2. Styrningsrationaliteter

Eftersom att CSR rör den politiska domänen behandlas det som *politisk rationalitet*. Vad är det för politiska rationaliteter som ligger bakom? Dessa analyseras genom att bryta ner dem i tre delar:

- a) Moralisk: vad för mål ska uppnås; hur ges legitimitet?
- b) Epistemologisk: vad ska styras?
- c) Språkligt uttryckt: hur görs det tänkbart?

3. Identitetsformationer

- i. Vilken form av person, jaget, och identitet är förutsatt av olika governmentaliska praktiker och vilken sorts transformation ämnar dessa att få?
- ii. Vilken identitetsformation förutsätts och vad vill den eller de specifika governmentaliska praktikerna att försöka påverka?

Det är genom teknologier som politiska rationaliteter och styrningsprogrammen som artikulerar dem blir möjliga att använda.⁸⁹ En analys av CSR utifrån ett governmentalitetsperspektiv utgår ifrån frågan om hur det styrs; för att koppla detta till legitimitet som hämtas ur olika typer av rationaliteter. Governmentalitetperspektivet inkluderar det diskursanalytiska förhållningssättet till språket som både representerar och formar vår verklighet.⁹⁰ Därför görs ingen analytisk distinktion i uppsatsen mellan vad EU faktiskt genomför och vad som ges uttryck för i policytexterna.

⁸⁸ Dean, 2010, s. 42, min översättning.

⁸⁹ Rose & Miller, 1992, s. 183.

⁹⁰ Walters & Haahr, 2004, s. 6; se även Rose & Miller, 1992, s.179.

3 Litteraturöversikt och tidigare forskning

3.1 CSR som historiskt fenomen

Om den historiska utvecklingen av företags sociala engagemang skriver Archie B. Carroll om i sitt bidrag till antologin *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*.⁹¹ Carroll skriver att CSR som fenomen kan ses som en följd utav kolonialismen och industrialiseringen, vilken innebar en ny typ av samhällssystem med ökade behov av regleringar såsom arbetsrättslagstiftning.⁹² I takt med att företag kom att ses alltmer som institutioner från 1930-talet och framåt förändrades också synen på företags samhällsansvar.⁹³ För att möta kritik skaffade företag egna ”välfärdsprogram”; således var det en fråga om att upprätthålla legitimitet för sin verksamhet. Fram till 1950-talet sågs företags engagemang för samhället som filantropi, vilken kunde drivas av exempelvis religiösa motiv.⁹⁴ I takt med de europeiska välfärdsstaternas utbyggnad kom dock staten att fullt ut vara den aktör i samhället som stod för det sociala skydds nätet.⁹⁵ Sociala förmåner skulle garanteras av staten och inte bygga på företags goda vilja. Denna utveckling är också det som särskiljer det europeiska systemet ifrån det amerikanska, där graden av statligt ansvar och inblandning har varit lägre än i Europa; därav har också CSR kommit att ses som framförallt ett amerikanskt fenomen under senare delen av 1900-talet.⁹⁶

⁹¹ Carroll, Archie B., ”A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices”, i Crane, Andrew et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

⁹² May, Steve, Cheney, George & Roper, Juliet (red.), *The debate over corporate social responsibility*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 4.

⁹³ Carroll, 2008, s. 24.

⁹⁴ de Geer, Hans, ”CSR-begreppet och dess utveckling”, i Borglund, De Geer & Hallvarsson, *Värdeskapande CSR: hur företag tar socialt ansvar*, 1. uppl., Norstedts akademiska förlag, Stockholm, 2008, s.15; Carroll, 2008, s. 24–25.

⁹⁵ de Geer, 2008, s. 15–16.

⁹⁶ May, Cheney & Roper (red.), 2007, s. 6.

Det var först under 1970- och 1980-talet som retoriken kring CSR utvecklades till att företag har ett ansvar gentemot samhället i stort.⁹⁷ Det var även under denna period som lagstiftning på området började ta form, något som drev på utvecklingen att företag implementerade CSR.⁹⁸ Under 1990-talet kom CSR att bli en del utav globaliseringsparadigmet i kombination med att företag alltmer började profilera sig som goda exempel. CSR kan således ses som härröra ifrån industrialiseringen, den ekonomiska globalisering som följde kolonialiseringen och nyligen den ”nya” globaliseringen.⁹⁹ Från millenniumskiftet har debatten alltmer utvecklats till att inte längre handla om företag har ett samhällsansvar, utan om vad detta innefattar och huruvida det ska regleras utav företagen själva eller av juridiken.¹⁰⁰

3.2 CSR i akademiska litteraturen

Andrew Crane m fl. skriver i introduktionen till antologin *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* att CSR inte ska ses som en enhetlig teori utan som ett forskningsområde, eftersom att det inte finns ett klart CSR-paradigm utifrån vad det är definierat.¹⁰¹ CSR har betraktats som en ekonomisk-organisatorisk fråga, vilket har bidragit till att forskningsfältets utgångspunkt har varit i ekonomi- och managementlitteraturen.¹⁰² Framförallt så har debatten huruvida CSR är lönsamt för företag återspeglats i forskningen.¹⁰³ Med ett ökat intresse för CSR under 1990- och 2000-talet kom forskningen kring CSR att utökas ifrån de teoretiska fundamenten till att även inkludera empirisk forskning och tagits upp av andra discipliner såsom sociologi, juridik och statsvetenskap.¹⁰⁴

⁹⁷ Carroll, 2008, s. 28–38, 41; Brejning, 2012, s. 55–56.

⁹⁸ Carroll, 2008, s.34.

⁹⁹ May, Cheney & Roper (red.), 2007, s. 4.

¹⁰⁰ de Geer, 2008, s. 13.

¹⁰¹ Crane, Andrew et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008, s.6.

¹⁰² Carroll, 2008, s. 20. För en genomgång se exempelvis: Lockett, Andy; Moon Jeremy & Vissler, Wayne ”Corporate Social Responsibility in Management Research: Focus, Nature, Salience and Sources of Influence”, *Journal of Management Studies*, Vol. 43, Issue, 1, 2006, pp. 115–36.

¹⁰³ Crane et al., 2008, s.4; Brejning, 2012, s. 1.

¹⁰⁴ Carroll, 2008, s. 39; Crane et al., 2008, s.7.

3.2.1 Kritiska CSR-studier

Ur globaliseringsteorier och CSR-forskningens nya tvärvetenskaplighet har det utvecklats så kallade kritiska CSR-studier. Kritiska CSR-studier ska inte misstolkas till att vara kritisk till CSR, utan med ett kritiskt förhållningssätt.¹⁰⁵ Det är också i detta forskningsfält som jag ämnar att uppsatsen kommer att vara i enighet med, samt litteraturoversikten koncentrerad kring. Gemensamt för kritiska CSR-studier är att fokus är på idéer, diskurser och paradig. CSR behandlas därmed som ett *politiskt fenomen*, vilket även är utgångspunkten i uppsatsen. Ur detta fält har olika perspektiv växt fram, vilka kan kategoriseras som: institutionella; postkoloniala; och governmentaliteter.

Institutionella CSR-studier behandlar statens och/eller internationella organisations relation med näringslivet i förhållande till sociala insatser som företag engagerar sig i. Jeanette Brejning utgår i sin bok *Corporate Social Responsibility and the Welfare State: The Historical and Contemporary Role of CSR in the Mixed Economy of Welfare*¹⁰⁶ ifrån historisk institutionalism och Mixed Economy of Welfare (MEOW). Likt denna uppsats är inte ändamålet för Brejning att beskriva huruvida CSR är ett effektivt verktyg, utan om de diskursiva, ideologiska och institutionella strukturer som ligger bakom och hur dessa förhåller sig till statens roll. Jeanette Brejning skriver att en trend av välfärdsstatsregeringar från 1990-talet och framåt är att förlägga ansvaret för välfärden på både kommersiella och icke-vinstdrivande organisationer. I den politiska retoriken är CSR en integrerad del och ger till stor del uttryck för vilken ideologi eller värderingar som är institutionaliserad.¹⁰⁷

En liknande teoretisk utgångspunkt har Jenny Fairbrass som utgår ifrån diskursiv institutionalism i sin artikel *Exploring Corporate Social Responsibility Policy in the European Union: A Discursive Institutional Analysis*¹⁰⁸ där hon analyserar EU:s CSR-policy under tio år, med start från EU-toppmötet i Lissabon år 2000. Fairbrass identifierar tre nyckelhändelser i EU:s CSR-arbete: publiceringen av EU:s CSR-policy 2001 med *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*; upprättandet av European Multi-Stakeholder Forum (EMSF) 2002; och introduktionen av ”Alliansen” för

¹⁰⁵ Vallentin & Murillo, 2011, s. 828.

¹⁰⁶ Brejning, 2012.

¹⁰⁷ Ibid, s. 2-3.

¹⁰⁸ Fairbrass, 2011.

CSR 2006.¹⁰⁹ Fairbrass konkluderar att EU:s CSR-policy har blivit mer exkluderande i fråga om deltagare, då efter 2006-års Allians se företagen kom att ses som de primära aktörerna gällande CSR.¹¹⁰

Ett alternativt synsätt på CSR är att analysera det ur ett postkolonialt perspektiv, i vilket Subhabrata Bobby Banerjee är tongivande inom fältet.¹¹¹ Banerjee skriver i sin artikel *Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly*¹¹² att trots retoriken kring det socialt goda i CSR är det definierade utifrån ekonomiska intressen och ska istället ses som ideologiska rörelser som ämnar till att legitimera och befästa multinationella företags makt.¹¹³ Dessa diskurser bygger på relationen mellan företag och samhälle, men Banerjee argumenterar för att de alltid konstrueras utifrån företags intresse och inte samhällets bästa.¹¹⁴ Grunden för CSR bygger således på idén om att när företag verkar socialt ansvarstagande ger det ekonomisk vinning; och om det uppfattas som dåligt upphäver samhället dess möjlighet att bedriva verksamheten.¹¹⁵ Banerjee fortsätter att det inte finns någon form av empiriskt bevis på detta, snarare har företagsskandaler hos multinationella företag som verkar i länder i syd gjort att dessa stärkts.¹¹⁶ Banerjee kritiserar CSR som idé om det inte blir till bindande konventioner, eftersom att företag inte kan ta över statens roll då de drivs av ekonomiska intressen.¹¹⁷ Det jag ämnar som nytta i att analysera CSR utifrån ett governmentalitetsperspektiv är att kunna lyfta denna skarpa distinktion om samhället och marknaden som två domäner med olika mål och medel, för att istället analyseras som en helhet.

En tredje och nyaste gren som kan kategoriseras som kritiska CSR-studier är att koppla det utifrån ett governmentalitetsperspektiv. Det finns ett fåtal sådana studier bland annat författat av Ronen Shamir; Steen Vallentin och David Murillo; samt Marjo Siltaoja,

¹⁰⁹ Fairbrass, 2011, s.950.

¹¹⁰ Ibid, s. 962.

¹¹¹ Se bl. a. Munshi, Debashish & Kurian, Praia, "The Case of the Subaltern Public: A Postcolonial Investigation of Corporate Social Responsibility's (O)Missions", i May, Cheney, & Roper (red.), *The debate over corporate social responsibility*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 438–445. Banerjee ser dock prefixet "post" som problematiskt, se vidare i Banerjee, Subhabrata Bobby, "Whose Land Is it Anyway? National Interest, Indigenous Stakeholders, and Colonial Discourses: The Case of the Jabiluka Uranium Mine", *Organization & Environment*, Vol. 13, Issue 1, 2000, pp. 3-38, s. 4.

¹¹² Banerjee, Subhabrata Bobby, "Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly", *Critical Sociology*, Vol. 34, Issue 1, 2008, pp. 51-79.

¹¹³ Ibid, s. 51–52.

¹¹⁴ Ibid, s. 52.

¹¹⁵ Ibid, s.62.

¹¹⁶ Ibid, s.62.

¹¹⁷ Ibid, s. 73–74.

Virpi Malin och Miikka Pykkönen, vilka kommer att presenteras nedan. Governmentalitetperspektivet på CSR kan sägas att likna det postkoloniala då båda ser nexus mellan kunskap och makt, där kunskap ger legitimitet. Governmentalitetperspektivet delar även likheter med det institutionella, eftersom att det behandlar samma institutioner och strukturer.

3.2.2 Ronen Shamir

Det går att se fenomenet CSR som en yttring av en större utveckling i att distinktionen mellan den ekonomiska och politiska sfären alltmer suddas ut. Ronen Shamir benämner detta i sin artikel *The age of responsabilization: on market-embedded morality*¹¹⁸ som en ekonomisering av det politiska, något som bidrar till den parallella utvecklingen av moraliseringen av marknaden. Shamir skriver att denna utveckling grundar sig i en neoliberal epistemologi, däri neoliberalism inte förstås som en ekonomisk doktrin eller ideologi utan som en instabil konfiguration av ibland motsägelsefulla praktiker som grundar sociala relationer i en marknadsrationalistisk logik. Det neoliberala projektet är att göra dessa universella och därmed genomsyra nästan alla aspekter av våra liv. Det sociala blir till en specifik del av ekonomin. Neoliberalismen skiljer sig således ifrån klassiska liberalismen som gör en klar distinktion mellan samhälle och marknaden, därför att den istället ser marknadsrationaliteten som den organisatoriska principen för staten och samhället i stort.¹¹⁹

Premisserna för ekonomiseringen av det sociala följer av det neoliberal konceptet för regerande, *styrning* (som att styra genom frihet, i kontrast till auktoritet); och *ansvarstagande*, vilket både är dess fundament och centrala teknik.¹²⁰ Shamir fortsätter att för att detta ska bli effektivt måste det internaliseras i den enskilde och omvandlas till medborgare, konsument etcetera.¹²¹ I andra termer ser Shamir ansvarstagande som både en styrningsrationalitet kopplat till det neoliberala samhället och som dess teknik; det vill säga ansvarstagande som styrningsmentalitet som införlivas i individen genom olika identitetsformationer.

¹¹⁸ Shamir, Ronen, "The age of responsabilization: on market-embedded morality", *Economy and Society*, Vol. 37, Issue 1, pp. 1-19, 2008.

¹¹⁹ Ibid, s. 1-3, 6, 14.

¹²⁰ Ibid, s. 3-4, 7.

¹²¹ Ibid, s. 8.

Shamir exemplifierar att ekonomiseringen av det sociopolitiska betyder konkret privatiseringar och avregleringar; och respektive moraliseringen av marknaden att företag ägnar alltmer tid åt moraliska åtaganden och omsorgen för den enskilde, något som tidigare var del utav civilsamhället och välfärdsstaten.¹²² Samma moraliska skyldigheter som åläggs individen förväntas även ifrån företag.¹²³ Vidare skriver Shamir att denna syn på den privata sektorns ansvar har sedan tagits upp av civilsamhället och ett ansvarsutkrävande som tidigare varit förbehållet att riktas emot regeringar.¹²⁴ Följaktligen har moralen gått ifrån att ha ett inneboende värde (ofta med religiösa förtecken) till att vara nyttobaserat.¹²⁵ Det är i denna är i denna kontext som CSR skall ses.¹²⁶ Det förändrar också maktinstrumenten: lagar blir riktlinjer och ”best practices”; förlitandet på självreglering, och normativa ålägganden blir till handelsvaror.¹²⁷ Ekonomiseringen av det politiska förändrar med andra ord själva teknikerna för styrning.

3.2.3 Marjo Siltaoja, Virpi Malin & Miikka Pyykkönen

Om governmentalitet kopplat till det ansvarstagande subjektet skriver Marjo Siltaoja, Virpi Malin och Miikka Pyykkönen om i *‘We are all responsible now’: Governmentality and responsabilized subjects in corporate social responsibility*.¹²⁸ Författarna följer Shamirs syn på ansvarstagande som en styrningsteknik kopplat till ett mål om den ansvarsfulla handlingen. De ställer sig frågan om vem som egentligen har ansvar när företag eller organisationer säger sig vara ansvarstagande. Författarna belyser att de anställda på ett företag både är subjekt och objekt under CSR. Dessa dubbla roller bottenar i att de anställda är föremål för CSR när företag ska behandla sina anställda på ett ansvarsfullt sätt, samtidigt som de anställda ska internalisera etiska koder för att verka ansvarstagande.¹²⁹

¹²² Shamir, 2008, s. 1–2.

¹²³ Shamir, 2008, s. 9, efter DeWinter, Rebecca, “The Anti-Sweatshop Movement: Constructing Corporate Moral Agency in the Global Apparel Industry”, *Ethics & International Affairs*, Vol.15, Issue 2, 2001, pp. 99-115.

¹²⁴ Shamir, 2008, s. 9.

¹²⁵Ibid, s. 5, 14.

¹²⁶Ibid., s. 1.

¹²⁷ Ibid, s. 2, 7.

¹²⁸ Siltaoja, Marjo, Malin, Virpi & Pyykkönen, Miikka, ”‘We are all responsible now’: Governmentality and responsabilized subjects in corporate social responsibility”, *Management Learning*, Vol. 46, Issue, 2015, pp. 444-460.

¹²⁹Ibid, s.445.

Siltaoja, Malin och Pyykkönen använder fenomenet CSR (som praktik och teori) till empiri, och exemplifierar med EU:s definition av CSR där betydelsen av samarbete betonas.¹³⁰ Författarna konkluderar att EU (med sin nya definition) använder samarbete som en nyckelfaktor i att uppnå ansvarstagande.¹³¹

3.2.4 Steen Vallentin & David Murillo

Steen Vallentin och David Murillo undersöker i sin artikel *Governmentality and the politics of CSR*¹³² policyutvecklingen kring CSR i EU och dess medlemsstater utifrån ett governmentaltetsperspektiv. Författarna analyserar governmentalteter inbäddat i styrningen av CSR och gör en distinktion mellan styrning uttryckt i politisk rationalitet, styrningsprogram och tekniker för styrning.¹³³ Vallentin och Murillo använder policytexter ifrån EU och medlemsstater som empiri; och börjar sin undersökning med grönboken 2001 fram till att artikeln skrevs 2010 (och inkluderar då inte den förnyade strategin). Författarna vill ge förståelse för vad de kallar för ”governmentalization of CSR”¹³⁴. Med hjälp av sitt undersökta material påvisar författarna den till synes paradoxala utvecklingen inom EU: att verka inom domänen för företags frivillighet genom att tillhandahålla och förespråka modeller för CSR, parallellt med att upphöja dess frivilliga grund. En av de mest drivande faktorerna för denna utveckling är att det uppkommer en ny sanning om CSR: att det är bra för företag och därmed bra för tillväxten.¹³⁵

Vallentin och Murillo fortsätter med att det är denna ekonomiska rationalitet som ges företräde framför det sociala i EU:s CSR-policy. De identifierar en ”positiv” diskurs, vilken definierar CSR som möjligheter för företag istället för sociala problem och brister hos staten. I likhet med Shamir ser Vallentin och Murillo att EU:s ökande arbete med CSR utifrån ett företagsstrategiskt perspektiv är en indikation på ett ökade neoliberal tendenser i EU:s förhållande till CSR; och är även en förutsättning för att EU ska kunna verka inom den sfären för marknaden. Vallentin och Murillo skriver att under 2000-talet har en uppluckring skett i åtskillnaden mellan domänen för offentlig policy (i exempelvis

¹³⁰ Siltaoja, Malin, & Pyykkönen, 2015, s. 447.

¹³¹ Ibid, s. 446.

¹³² Vallentin & Murillo, 2011.

¹³³ Ibid, s.827, efter Rose & Miller, 1992.

¹³⁴ Vallentin & Murillo, 2011, s. 827

¹³⁵ Ibid, s. 825–827.

sociala frågor) och CSR. Utvecklingen går således att distinktionen mellan det offentliga och privata, tvingande och frivilliga alltmer suddas ut. EU (eller stater) styrning av CSR (som nerkodat i exempelvis policys) skall således förstås som åtgärder att agera ansvarsfullt: ett sätt att få andra att reglera sig själv.¹³⁶

¹³⁶ Vallentin & Murillo, 2011, s. 826–835.

4 EU:s CSR-policy

4.1 Grönboken om företags sociala ansvar 2001

EU:s första officiella policy om CSR lades fram av Europeiska Kommissionen med publiceringen 2001 av *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*¹³⁷. Vad ”företags sociala ansvar” (engelsk version ”corporate social responsibility”) definieras som i grönboken bygger på vad som beskrivs som en vedertagen definition: ”ett begrepp som på frivillig grund integrerar sociala och miljömässiga hänsyn i sin verksamhet och i sin samverkan med intressenterna”.¹³⁸

4.1.1 Globalisering och ansvarsutkrävande

I grönboken beskrivs varför EU-kommissionen började att intressera sig för CSR som ett svar på att företag själva hade uppmärksammat frågan genom att utarbeta etiska riktlinjer, på grund av ökade påtryckningar ifrån medborgare, konsumenter, myndigheter och investerare.¹³⁹ Denna utveckling beskrivs botten i den växande globaliseringen, en ökad oro och medvetenhet för frågor kring det sociala och miljön samt den insyn i företagens verksamhet som medier och ny kommunikationsteknik har gett.¹⁴⁰ EU:s engagemang i CSR kan därför sägas vara ett svar på ett problem i globaliseringen och den debatt som hade följt under 1990-talet av avslöjande av företagsskandaler. Svaret på problemet var *ansvarsutkrävande* av företag. Företag ska frivilligt göra mer än vad som krävs av lagen. Att styra blir då att genom ansvar orsaka beteendeförändring. CSR-doktrinen gör att detta ansvar görs explicit och synliggörs: det går att säga att det är en form av ”regimes of programmes” däri EU:s politiska rationaliteter översätts till att styra ett specifikt område,

¹³⁷ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001.

¹³⁸Ibid, s.6.

¹³⁹Ibid, s. 4.

¹⁴⁰Ibid, s. 4.

här företags beteende. Ansvar blir således ett styrmedel för EU. Detta gäller både hur företag agerar gentemot konsumenter, miljön och samhället i stort; och i de interna förhållandena på företaget.¹⁴¹ Exempelvis så går det att läsa i grönboken att ”ansvarstagande rekryteringslösningar, särskilt icke-diskriminerande lösningar, skulle kunna underlätta rekryteringen som tillhör etiska minoriteter.” Det är via ansvarstagande som målen uppnås både i företags externa och interna relationer.

4.1.2 Standardiserande som techne

Det finns en önskan i grönboken om att standardisera i syfte att mäta och granska. EU har även förbundit sig (direkt eller indirekt) att främja andra riktlinjer gällande CSR.¹⁴² Företags sociala ansvar måste följaktligen synliggöras för att kunna styras. I grönboken skrivs det att en europeisk strategi för företags sociala ansvar uppfylls genom:

- tillhandahålla en övergripande europeisk ram genom, i syfte att främja kvalitet hos och enhetlighet mellan företagens lösningar för socialt ansvar genom att utveckla breda principer, strategier och verktyg och främja bra lösningar och innovativa idéer,
- stödja strategier för bra metoder för utvärdering och granskning av företagens lösningar för socialt ansvar, och säkerställa strategiernas effekt och trovärdighet.¹⁴³

Syftet med en EU-policy om företags sociala ansvar är således för en europisk enhetlighet, genom att *utveckla, främja* och *stödja*, men även att *säkerställa*.¹⁴⁴ Med de olika mycket komplexa styrningsmekanikerna går det att klassificera någonting som går att benämna som ”avancerad governmentalitet”, däri även övervakningen av ett beteende sker genom ombud. EU lägger ett ansvar på företag till självreglering, vilken i sin tur

¹⁴¹ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 8–15.

¹⁴² Ibid, s. 6.

¹⁴³ Ibid, s. 6.

¹⁴⁴ Ibid, s. 6.

åläggs på företagets anställda och andra företag och organisationer som berörs. Ett exempel är att EU-kommissionen föreslår att även själva granskningen av företags CSR-arbete ska ske av andra aktörer såsom frivillighetsorganisationer.¹⁴⁵

Den andra aspekten är att EU på så vis reglerar sig själva, som även reflekteras över i grönboken: ”Europeiska unionen är själv skyldig att inom ramen för sin utvecklingspolitik slå vakt om respekten för arbetsnormer, miljöskydd och mänskliga rättigheter...”¹⁴⁶ och att EU har förbundit sig (om än inte rättsligt) till att följa OECD:s riktlinjer för multinationella företag.¹⁴⁷ Samtidigt är den ”nya” formen av att regera genom styrning (och inte endast av auktoritet) i sig självt beroende av dess medborgare. Detta ger en mycket komplex kedja av makt och övervakning som CSR både kan ses att upprätthålla och vara ett resultat ur. I grönboken kan läsas att uppförandekoderna endast är effektiva vid kontroll.¹⁴⁸ Standardiserande både i rapportering och i mål är en del i kontrollen:

Granskningen bör utvecklas och genomföras enligt noggrant definierade standarder och regler som bör tillämpas på de organisationer och personer som genomför så kallad ’social revision’. Övervakningen som bör omfatta till exempel offentliga myndigheter, fackföreningar och icke-statliga organisationer, är en viktig för att säkerhetsställa uppförandekodernas trovärdighet.¹⁴⁹

Det sociala och frågor kring miljön görs kvantifierbara, kan mätas och därmed granskas. Av citatet ovan från grönboken är det också tydligt igen hur denna typ av styrning även påverkar EU:s självreglering.

4.1.3 Politiska rationaliteter: mellan social sammanhållning och ekonomisk lönsamhet

EU:s politiska rationaliteter, eller de rationaliteter som ligger inbäddat i CSR-doktrinen, är inte på något vis homogena, utan stundtals motstridiga. I grönboken går det att läsa att socialt ansvarstagande leder till: ”dels på lokal och nationell nivå vad gäller stärkandet av

¹⁴⁵ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 14–15.

¹⁴⁶Ibid, s. 13.

¹⁴⁷Ibid, s. 6.

¹⁴⁸Ibid, s. 14.

¹⁴⁹Ibid, s. 15.

den ekonomiska och sociala sammanhållningen och hälsoskyddet, samt mer allmänt, på global nivå vad gäller miljöskydd och respekten för grundläggande rättigheter”.¹⁵⁰ Målet är såtillvida socialt i att stärka gemenskap och grundläggande rättigheter. Den moraliska delen av EU:s CSR-policy handlar om att alla ska agera på ett ansvarsfullt sätt, vilket definieras som att respektera mänskliga rättigheter och miljön i bred betydelse.¹⁵¹ I grönboken står det också explicit att mänskliga rättigheter ingår som en del i företagens sociala ansvar.¹⁵² Det går här att se att det finns ett grundläggande mänskliga rättighetsidé om att människor har ett inneboende värde.

Samtidigt är det marknadsrationaliteten som upprepade gånger explicit återkommer i grönboken, där istället lönsamhet anges både som incitament och som ett mål i sig självt: ”socialt ansvarstagande kan ha ett direkt ekonomiskt värde”¹⁵³; och om att marknadsekonomins kärna: ”företagens främsta ansvar är att gå med vinst”¹⁵⁴. Språket anpassas också utifrån en marknadsrationalitet i legitimiteten för företag att engagera sig i CSR, vilket beskrivs i texten som en ”investering”¹⁵⁵. Det uttrycks att målet för CSR-arbete är att öka lönsamheten för företag, något som är bra för tillväxten: ”företagens sociala ansvarstagande bidrar avsevärt till ett gynnsamt företagsklimat”¹⁵⁶. Detta bygger på en kunskap byggd på expertis och vetenskap om att CSR är (ekonomiskt) bra för företag. Det som står ut i grönboken är dock att denna vetenskap är ofullständig:

Ett antal företag som tagit ett socialt och miljömässigt ansvar har angett att det kan leda till nya resultat, större vinst och kraftigare tillväxt. För många företag är detta ett nytt verksamhetsområde och utvärderingar på lång sikt har ännu inte gjorts.¹⁵⁷

CSR som begrepp fungerar också som att ett språkligt uttryckt om att företag har ett socialt ansvar. Att det är ett nytt begrepp ger även möjlighet till att definiera det utifrån behov och att sätta in det i ett sammanhang. I grönboken skriver kommissionen:

¹⁵⁰ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 3.

¹⁵¹ *Ibid*, s. 3.

¹⁵² *Ibid*, s. 13.

¹⁵³ *Ibid*, s. 4.

¹⁵⁴ *Ibid*, s. 4.

¹⁵⁵ *Ibid*, s. 4.

¹⁵⁶ *Ibid*, s. 5.

¹⁵⁷ *Ibid*, s. 7.

Som en del av sitt sociala ansvar förväntas företagen på ett effektivt, etiskt, och miljömedvetet sätt tillhandahålla de produkter och tjänster som konsumenterna behöver och vill ha. [...] Att tillämpa principen om design för alla (att göra produkter och tjänster som kan användas av så många som möjligt, inbegripet funktionshindrade konsumenter) är ett viktigt exempel på företags sociala ansvarstagande.¹⁵⁸

Utifrån en marknadsrationalistisk logik är att företag tar socialt ansvar även att möta efterfrågan, vilket ges uttryck för i exemplet ovan. Det görs därmed ingen distinktion mellan det sociala ansvar som ålagts staten i ett välfärdssamhälle för att tillhandahålla service till exempelvis funktionshindrade, utan det är delvis företagets ansvar.

4.2 En förnyad strategi om företags sociala ansvar 2011

Europeiska kommissionen publicerade 2011 *En förnyad strategi om företags sociala ansvar*, vilket är en uppdaterad strategi av det arbete som inleddes med grönboken. I den förnyade strategin omdefinieras vad CSR innebar till: ”företagens ansvar för den egna verksamhetens konsekvenser för samhället”¹⁵⁹. Med den nya definitionen blev därmed vad som räknades till företags sociala ansvar mycket mer omfattande än vad som syftades till i grönboken.

4.2.1 Finanskrisen och skadat förtroende

EU:s engagemang i företags sociala ansvar identifieras beskrivs som ett svar på finanskrisen som ”i viss mån skadat konsumenternas förtroende för företagen”¹⁶⁰ och ”[a]llmänhetens uppmärksamhet har riktats mot företagens sociala och etiska uppträde.”¹⁶¹ Ett mål med EU:s CSR-arbete är därmed att upprätta skadat förtroende. Målet är att ”tillsammans med företag och andra berörda aktörer inleda en process för att utarbeta etiska regler för

¹⁵⁸ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 13.

¹⁵⁹ Europeiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 7.

¹⁶⁰Ibid, s. 5.

¹⁶¹Ibid, s. 5.

självreglering och samreglering, vilket bör leda till ett ökat genomslag för ansvarsfullt företagande.”¹⁶² Det kopplas sedan samman med tydligare visuell mätbarhet, exempelvis i hållbarhetsredovisning och människors förtroende för företagen som verkar i unionen.¹⁶³

4.2.2 Styra på avstånd genom att skapa nya förutsättningar

I den förnyade strategin lyfts EU-kommissionens roll i CSR-arbetet genom att: ”skapa förutsättningar för hållbar tillväxt, ansvarsfullt företagande och varaktiga nya arbetstillfällen på medellång och lång sikt.”¹⁶⁴ Just att *skapa förutsättningar* är ett sätt att styra på avstånd, eftersom att det förutsätter en viss aktivitet för att få någon att välja att agera utifrån ens egna önskningar, utan tvång. Komplexiteten i att styra genom att skapa förutsättningar och de olika heterogena elementen av varierande typer av makt (disciplinär, , suverän och styrning) som EU använder tydliggörs i den förnyade strategin just under ”skapa förutsättningar”: ”[v]issa regleringsåtgärder kan bidra till att skapa förutsättningar för att företagen frivilligt tar sitt ansvar”¹⁶⁵; och ”[m]yndigheterna bör ha en stödjande roll genom en smart uppsättning av frivilliga policyåtgärder och eventuellt kompletterande lagstiftning t.ex. för att främja öppenhet och insyn, skapa marknadsincitament för ansvarsfullt företagande och införa mekanismer för företagets redovisningsskyldighet.”¹⁶⁶

Att styra på avstånd genom självreglering och samreglering ingår även i en större strategi för EU (även den nerkodad i policytext) som hänvisas till i den förnyade strategin att ingå i EU:s program för bättre lagstiftning.¹⁶⁷ De heterogena elementen i att utöva makt som att både innehålla frivillighet och tvång synliggörs även i: ”[e]rfarenhet visar att självreglering och samreglering fungerar bäst om vissa krav är uppfyllda”¹⁶⁸ (det vill säga byggd på kunskap); och att det exempelvis måste finnas mekanismer för ansvarsutkrävande om åtagandena inte följs.¹⁶⁹

¹⁶² Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagets sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 11.

¹⁶³ *Ibid.*, s. 10, 12–13.

¹⁶⁴ *Ibid.*, s. 5.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 4.

¹⁶⁶ *Ibid.*, s. 8.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 10.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 10.

¹⁶⁹ *Ibid.*, s. 11.

4.2.3 Politiska rationaliteter: gemensamma europeiska värderingar och marknadsrationalitet

Den förnyade strategin är moralisk såtillvida att den vill uppnå ett mål om lönsamhet och om minskade sociala klyftor. Att EU ska engagera sig i CSR legitimeras genom att det beskrivs som en samhällsfråga och inte endast att vara i företagets intresse.¹⁷⁰ Som politisk rationalitet är därmed det sociala lika viktigt för EU:s engagemang som det ekonomiska. I den förnyade strategin kopplas CSR till det sociala i dess värderingar: ”[a]nvarsfullt företagande ger en uppsättning värderingar som kan ligga till grund för ett samhälle med minskade klyftor och vara en utgångspunkt för ett hållbart ekonomiskt system”.¹⁷¹ Minskade sociala klyftor lyfts här fram som ett mål i sig självt, genom att ansvarsutkrävande av företag. CSR gör alltså ett koncept av dessa värderingar och på så vis synliggör dem.

På samma gång är vad dessa värderingar innebär väldigt vida, något som förtydligas i vad syftet med EU:s engagemang och dess betydelse för relationer med omvärlden: ”[s]yftet är att hävda EU:s globala inflytande i detta avseende och ge EU bättre möjligheter att främja sina intressen och värderingar i relationerna med andra regioner och länder.”¹⁷² Målet är då att dels sprida sina ekonomiska intressen och sina värderingar, vilka lämnas till stor del implicita. De syftar dock delvis till ”internationellt erkända riktlinjer och principer för ansvarsfullt företagande”¹⁷³. Det används även som ett påtryckningsmedel i fråga om exempelvis förhandlingar om medlemskap: ”[i]nternationellt erkända riktlinjer och principer för ansvarsfullt företagande står för värden som även de länder som vill bli medlemmar i EU bör sluta upp kring. Kommissionen kommer därför i fortsättningen att behandla denna fråga i anslutningsprocessen.”¹⁷⁴ CSR är beskrivs därmed som för viktigt för att EU *inte* ska engagera sig i det. Legitimiteten bygger på att CSR är både en uppsättning värderingar som koordinerar med de gemensamma ”europeiska” och att det blir till ett tekniskt (makt)instrument för att sprida dessa.

¹⁷⁰ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagets sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 5.

¹⁷¹Ibid, s. 4.

¹⁷²Ibid, s. 6–7.

¹⁷³Ibid, s. 15.

¹⁷⁴Ibid, s. 15.

De olika typer av politiska rationaliteter som ligger till grund för CSR och dess inbördes spänning, ses bland annat i den förnyade strategin under rubriken: ”Belöna ansvarsfullt företagande”:

Tanken att ansvarsfullt företagande vinner mark, men företagen står fortfarande inför ett dilemma i de fall då det mest ansvarstagande alternativet åtminstone på kort sikt inte är det ekonomiskt mest fördelaktiga. EU bör utnyttja sin möjlighet att stärka marknadsincitamenten för ansvarsfullt företagande genom sin konsument-, upphandlings- och investeringspolitik.¹⁷⁵

Trots att CSR presenteras som att vara till (ekonomisk) nytta för företag är det av citatet ovan inte alltid strikt materiellt-ekonomiskt förmånligt på kort sikt. Genom att verka på marknaden bidrar EU till att CSR blir lönsamt för att uppnå ett visst mål. Det går att säga att EU då är med och skapar en sanning om CSR: att det ökar lönsamheten.

4.3 Analys

4.3.1 Policys som techne

I EU:s arbete med CSR används policys både som en kommunikationskanal för EU att nå ut med sin politik och som en styrningsteknik i att styra på avstånd. Policys kommunicerar de styrningsrationaliteter till medborgare och företag verksamma i unionen och översätter mer generella styrningsrationaliteter till ett specifikt styrningsområde. På så vis går det att beteckna EU:s hela engagemang i CSR som ett *styrningsprogram*, vilken kommuniceras genom policys. Annorlunda uttryckt både skapar och återskapar policys EU:s styrningsprogram och fungerar som en möjliggörare eller *techne*.

Om politisk definieras som någonting som uppmanar till förändring i förhållande till ett helt samhällssystem¹⁷⁶, blir *argumentation* ett politiskt medel eftersom att det syftar till att styra ett beteende genom att ge legitima skäl. Därav blir det ett tekniskt sätt för EU att uppmana till handling, genom att argumentera för någonting som står fritt för andra att välja. Detta kan ställas emot att argumentera för legitimitet för ett beslut där makt

¹⁷⁵ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 11.

¹⁷⁶ Se Rose & Miller, 1992, s. 175.

tvingas på en befolkning genom exempelvis lagstiftning. Med andra ord är argumentation ett sätt utöva makt som förutsätter fria aktörer, eller vad som tidigare benämnts som styrning; i kontrast mot argumentation för att utöva makt genom suveränitet och disciplin. Det argumenterande inslaget i både grönboken och i den förnyade strategin är därav ofrånkomligt. Argumentation är också om att påvisa legitimitet, det vill säga de rationaliteter som ens handlande vilar på.

4.3.2 Avancerad governmentaltitet

Att styra på avstånd genom ombud kan sägas betecknas som en form av avancerad governmentaltitet. Detta gäller både gällande spridande av kunskap genom andra såsom att stora företag ska erbjuda mindre sin expertis inom området genom att vara stödjande;¹⁷⁷ och att andra ska granska företag såsom frivillighetsorganisationer.¹⁷⁸

En annan ”avancerad governmentaltitet” är att styrning sker genom andras kontroll via internationellt erkända principer och riktlinjer för CSR. För tiden mellan grönboken och den förnyade strategin kommer dessa internationella standarder att utvecklas och fler tillkomma. En utveckling är då att gå mot mer standardiserande, vilket kan sägas vara motsägelsefullt till den frihet som CSR ska stå för. Standardiserandet har dock fler funktioner för att styra CSR än att monitorera företag: det är även en källa till legitimitet och påverkan. I den förnyade strategin kan det exempelvis läsas: ”EU bör främja europeiska intressen i den internationella politiska utvecklingen på området, samtidigt som man ser till att internationellt erkända principer och riktlinjer införlivas i den europeiska politiken för företagens sociala ansvar.”¹⁷⁹ Det vill säga att EU både påverkar och påverkas genom standardiseringar.

¹⁷⁷ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s.18.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 14.

4.3.3 Den öppna samordningsmetoden och expertis

Walters och Haahr skriver att den tekniska aspekten av hur EU styr är beroende av den monitoreringsmekanism som EU har utvecklat, den så kallade *Open Method of Coordination* (OMC) eller på svenska *Den öppna samordningsmetoden*.¹⁸⁰ OMC skapades som ett sätt till ”mjuk lagstiftning” på 1990-talet av EU och fastställdes under Lissabonprocessen år 2000.¹⁸¹ Metoden appliceras på en rad policyområden och ämnar till att upprätta gemensamma mål, mätmetoder och att medlemsländerna inrapporterar och jämför resultat.¹⁸² Den öppna samordningsmetoden är en del av EU:s CSR-program och ges därför uttryck för i både grönboken där bästa exemplen ska stödja strategier för bra metoder för utvärdering och granskning¹⁸³; och i den förnyade strategin där det föreslås att inrättas en ny sökbar databas för att sprida god praxis.¹⁸⁴ Detta bygger på kunskap om vad som är bra och dåligt, det vill säga att det vilar i expertis. CSR är moraliskt eftersom att det har ett ideal om hur ett samhälle ska vara. Dessa rationaliteter byggs upp kring expertis och vetenskap däri legitimiteten härrör ur. Ofta refereras i policytexterna specifikt till detta, exempelvis i den förnyade strategin om att det behövs mer om företags sociala ansvar i utbildning och forskning.¹⁸⁵

Det finns en växelverkan mellan kunskapsproduktion och makt inbäddat i EU:s CSR-policy, det vill säga den nära kopplingen mellan makt och kunskap eller legitimitet. Det ingår även att bedöma vad som betraktas att vara bra eller dålig forskning. Exempelvis skrivs i den förnyade strategin: ”[h]ögkvalitativ forskning stöder utvecklingen av affärsmetoder och offentliga åtgärder för ansvarsfullt företagande”.¹⁸⁶ Att gradera forskning är ett tecken på vilken legitimitet det ger. Det är en växelverkan, för att samtidigt som det uppmuntras att forska inom vissa områden kan sådan forskning graderas. Å andra sidan är mycket av de politiska rationaliteteter som EU:s CSR-policy byggd på just expertis och

¹⁸⁰ Walters & Haahr, 2005, s. 114-115.

¹⁸¹ Europeiska Unionen, Officiell EU-webbplats, ”Den öppna samordningsmetoden”, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html?locale=sv, hämtad 2017-08-01

¹⁸² Ibid; Europeiska kommissionen, ”European cooperation: the Open Method of Coordination” https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/european-coop_en, hämtad 2017-08-01

¹⁸³ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 6, 20.

¹⁸⁴ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 5, 9.

¹⁸⁵ Ibid., s. 13

¹⁸⁶ Ibid.

vetskap. Exempelvis refereras i grönboken till undersökningar¹⁸⁷ om vad konsumenter vill ha som en legitim grund för CSR, vilket bygger på kunskap och markandsrationalitet.

4.3.4 Politiska rationaliteter: moraliseringen av marknaden

Både Shamir och Vallentin och Murillo belyser att gränserna mellan den privata domänen ”marknaden” och den socialpolitiska har alltmer suddats ut.¹⁸⁸ Det är en utveckling som leder till ekonomiseringen av det privata, med den parallella utvecklingen av moraliseringen av marknaden.¹⁸⁹ CSR kan ses i ljuset av detta, något som Shamir också påpekar. Exempelvis anses i den förnyade strategin ansvarsfullt företagande särskilt viktigt när marknaden tillhandahåller samhällstjänster¹⁹⁰: att en del av privatiseringarna av den offentliga sektorn kräver en parallell moralisering av marknaden. Således går det inte att argumentera för att med neoliberalismen är moralen ”död”. Däremot sker det utifrån överhängande ekonomiska rationaliteten om ”lönsamhet” och ”tillväxt” som överordnat syfte.

Det kan dock inte bevisas (vilket inte heller är uppsatsens syfte) att vårt samhälle styrs av enbart neoliberala rationaliteter. I EU:s CSR-policy ligger det många olika rationaliteter inbäddat om att uppnå mer social jämlikhet, mänskliga rättigheter och så vidare, samtidigt som ekonomisk lönsamhet är ett mål i sig självt. Det som snarare visar sig är det inte är motsägelsefullt om det verkar i ett samhälle däri den överordnade rationaliteten är marknadens logik, då moraliseringen av marknaden sker som en parallell utveckling. De politiska rationaliteter som ligger till grund är således heterogena med olika mål och syften. Att EU engagerar sig i CSR bygger på kunskap om att ta ett socialt ansvar är bra för företag och för samhällen i stort: att ekonomiskt tillväxt och lönsamhet är både ett mål och ett medel för sociala frågor.

Med den förnyade strategin blev definitionen av vad företags sociala ansvar (och därmed vad som förväntas) mycket mer omfattande än tidigare, samtidigt som frivilligheten upphöjdes. EU:s tidigare definition av vad som var företags sociala ansvar var inte

¹⁸⁷ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 19.

¹⁸⁸ Shamir, 2008, s. 2; Vallentin & Murillo, 2011, s. 826.

¹⁸⁹ Shamir, 2008, s. 6.

¹⁹⁰ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 4.

alls lika omfattande i grönboken, men det fanns också större begränsningar i ”frivilligheten”. Dessa inskränkningar baserades på ett rättviseperspektiv, i grönboken kan läsas:

Sådana uppförandekoder är emellertid inte ett alternativ till nationella, europeiska och internationella lagar och tvingande regler: de tvingande reglerna garanterar miniminormerna som gäller för alla, medan uppförandekoder och andra frivilliga initiativ endast kan komplettera dem och främja högre normer för dem som följer dem.¹⁹¹

Utvecklingen har således gått mot att företag anses att ha ett större socialt ansvar, eller moraliseringen av marknaden, i utbyte mot att frivilligheten upphöjs och styrning istället för tvång blir sättet att regera. Neoliberalismens politiska rationalitet om marknadens frivillighet fungerar även som legitimitet för att begränsa den. I den förnyade strategin kan läsas:

Företagen måste ges tillräcklig flexibilitet för att kunna innovera och utveckla en strategi för socialt ansvarstagande som passar deras förhållanden. Många företag vill dock gärna ha myndighetsstödda principer och riktlinjer, både som riktmärke för företagets policy och resultat och för att skapa likvärdiga villkor.¹⁹²

Det finns en spänning mellan lönsamhetsmål och sociala frågor som begreppsliiggörs med CSR. Med begreppet ”skapas” företags sociala ansvar, som sedan fylls med innehåll. Det går även att se att både när CSR-begreppet i EU:s politik var i sin begynnelse under grönboken och i den förnyade strategin är definitionen väldigt öppen. Därmed går det att forma och ta in vilka frågor som anses viktiga just då, exempelvis nämns medborgarnas kost, fysiska aktivitet och psykiska hälsa som en del i företagens sociala ansvar.¹⁹³

¹⁹¹ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s.13.

¹⁹² Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 8.

¹⁹³ *Ibid*, s. 9.

4.3.5 Identitetsformation: aktör eller objekt?

EU:s CSR-policy är inte endast om att styra företags beteende, utan om alla som påverkar och påverkas av den, exempelvis i hur konsumenter ska få en ”ansvarsfull konsumtion”¹⁹⁴. Det finns en växelverkan i rollen som att vara objekt eller subjekt, exempelvis är även myndighetspersoner individer som ska internalisera en etik samtidigt som de ska ålägga den på andra. I den förnyade strategin uttrycks det explicit: ”[m]yndigheterna och dessa andra aktörer bör själva visa socialt ansvarstagande, även i kontakterna med företagen.”¹⁹⁵

Med den nya strategin inkluderas även anställdas frivilligarbete som en del av företags sociala ansvar¹⁹⁶. Liknande resonemanget hos Siltaoja et al. ska de anställda då ansvara för företags sociala ansvar samtidigt som de är föremål för den, det vill säga att de blir både aktörer och objekt. Det går också att tolka de moralisk-religiösa grunderna hos CSR med frivilligarbete för att göra gott återupplivas. Detta kan ses som ytterligare ett uttryck för att distinktionen mellan det privata och offentliga suddats ut.

Förutsättningen för att EU ska ha ett CSR-program att det finns en diskrepans om vad företag ska göra enligt lagen och vad som är moraliskt rätt att göra. Svaret för att sammanföra dessa två roller är genom att internalisera det ansvarsfulle subjektet. EU uppmantrar till identitetsformation som den ansvarsfulle företagaren:

I en tid då Europeiska unionen strävar efter att identifiera sina gemensamma värderingar genom att anta en stadga om grundläggande rättigheter, börjar allt fler europeiska företag inse sitt sociala ansvar allt tydligare och betrakta det som en del av sin identitet. Detta ansvar uttrycks genom de anställda och, mer allmänt, gentemot de intressenter som påverkas av företaget som i sin tur kan påverka dess framgångar.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011, s. 11.

¹⁹⁵ *Ibid.*, s. 8.

¹⁹⁶ *Ibid.*, se Europeiska kommissionen, *Meddelande om EU-politik och frivilligarbete: Erkännande och främjande av gränsöverskridande frivilliginsatser i EU*, KOM (2011) 568 slutlig, Bryssel, 2011.

¹⁹⁷ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 4.

Att företag tar ett socialt ansvar kan då kopplas ihop till en större europeisk identitet däri sociala frågor och rättigheter kontra skyldigheter grundas, en modell ”baserad på europeiska värderingar”.¹⁹⁸ CSR (som en del av OMC) beskrivs som en ny typ av styrning i en ny tid. EU är en modern aktör som styr på moderna sätt.

¹⁹⁸ Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001, s. 22.

5 Sammanfattning och diskussion

5.1 Sammanfattning

Att EU engagerar sig i CSR ska ses som ett sätt att återupprätta förtroende för företag. Publiceringen av *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar* 2001 initierade EU:s engagemang i CSR och skrevs mot bakgrund av en globaliseringsdebatt och om skandaler hos multinationella företag. Liknande ska publiceringen 2011 av den gällande CSR-policy *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar* läsas mot bakgrund av finanskrisen 2008 och de efterföljande åren. Det förutsätts någon form av förtroendekris gentemot företag ifrån allmänheten om företag som oansvariga. Att allmänheten har förtroende för marknaden är med andra ord för viktigt för att EU inte ska engagera sig i det. CSR blir svaret då det begreppslikt gör spänningen mellan det sociala/privata och det offentliga/marknaden.

Som Vallentin och Murillo framhåller utmärks EU:s CSR-policy av att den reglerar samtidigt som den upphöjer CSR frivilliga grund. Detta är till synes en paradox, om alla former av styrning är antiteser till frihet. Det är dock inte avsaknad av makt som kännetecknar CSR, utan att den styrs genom frihet. Att EU styr CSR på avstånd, genom exempelvis riktlinjer och goda exempel, är en del i en samling styrningstekniker som påverkar flera av EU:s arbetsområden, *Den öppna samordningsmetoden (OMC)*. Policy blir ett tekniskt sätt för EU att styra ett visst område och översätter generella rationaliteter till ett specifikt styrningsprogram. En utveckling är att gå mot vad som kan betecknas som avancerad governmentalitet, genom att styra andra via ombud. Ett sätt är standardiserande genom utvecklingen av internationellt erkända riktlinjer för CSR som både fungerar som en källa för legitimitet och som styrteknik.

Legitimiteten i att EU engagerar sig i CSR bygger på kunskapen om att CSR är bra för företagen och tillväxten, något som bottenar i neoliberal politiska rationaliteter där ekonomisk lönsamhet är det överordnade målet. Samtidigt visar uppsatsen att EU är med och skapar sanningen om att CSR är bra för företag. CSR kan ses som en del i vad Shamir kallar för moraliseringen av marknaden, som följer av ekonomiseringen av det sociala.

Detta är en process som följer en neoliberal diskurs där distinktionen mellan det offentliga och det privata suddas ut. Det finns dock andra politiska rationaliteter bakom legitimiteten i EU:s engagemang och styrning av CSR, exempelvis som medel för att uppnå mer social jämlikhet och att sprida ”europeiska värderingar”. Uppsatsen visar att under CSR blir EU både aktör och objekt, inte minst som en följd av de standardiseringar som skett gällande regleringar av CSR. Detta gäller att EU:s CSR-policy både syftar till att få andra att agera ansvarsfullt, men även att reglera sitt eget beteende. Uppsatsen har visat att en analys av governmentaliteter gör att det går att få en annan förståelse för CSR som fenomen genom att koppla det till moderna former av styrning.

5.2 Diskussion

Det kan sägas ha skett en genomgripande förändring för grundpremisserna för socialmoraliska frågor när det agerar inom marknadsrationalitetens gränser.¹⁹⁹ Det har skett en förflyttning mellan där ideologi och religion har haft en roll i hur värderingar och tanke-mönster, vår inre och yttre kontroll, har blivit iklädd i ekonomisk rationalitet. Detta kan därför förklara den tillsynes paradoxala utvecklingen att desto mer nyliberalalt samhället blir (förstått som en grundföreställning om att ekonomisk rationalisering är överordnad), desto mer socialt ansvarstagande och moral ska en sådan ekonomisk rationalitet innehålla.

Det är viktigt att notera att även om en governmentalitetsanalys har visat sig ge ökad förståelse för moderna former av styrning går det inte att applicera på alla maktrelationer.²⁰⁰ Den ger dock stora möjligheter till att kombinera för att ge en ökad förståelse av hur makt praktiseras i vårt moderna samhälle, genom att det kan analysera samhället som en helhet och inte som ”staten”, ”marknaden” eller ”civilsamhället” etcetera. Förslag till vidare forskning skulle exempelvis kunna vara att i likhet med Siltaoja et al. mer ingående fokusera på aktörskap och identitet.

¹⁹⁹ Shamir, 2008, s 3.

²⁰⁰ Se Walters, 2012, s.11.

Referenser

Litteratur

Banerjee, Subhabrata Bobby, "Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly", *Critical Sociology*, Vol. 34, Issue 1, 2008, pp. 51-79

Banerjee, Subhabrata Bobby, "Whose Land Is It Anyway? National Interest, Indigenous Stakeholders, and Colonial Discourses: The Case of the Jabiluka Uranium Mine", *Organization & Environment*, Vol. 13, Issue 1, 2000, pp. 3-38

Borglund, Tommy, De Geer, Hans & Hallvarsson, Mats, *Värdeskapande CSR: hur företag tar socialt ansvar*, 1. uppl., Norstedts akademiska förlag, Stockholm, 2008

Brejning, Jeanette, *Corporate social responsibility and the welfare state: the historical and contemporary role of CSR in the mixed economy of welfare*, Ashgate Pub., Burlington, VT, 2012

Burchell, Graham, Gordon, Colin & Miller, Peter (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991

Carroll, Archie B., "A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices", i Crane et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008

Crane, Andrew et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008

Dean, Mitchell, *Governmentality: power and rule in modern society*, 2. ed., SAGE Publications, Thousand Oaks, CA, 2010

Dean, Mitchell, "Rethinking neoliberalism", *Journal of Sociology*, Vol. 50, Issue 2, 2014, pp.150–163

de Geer, Hans, "CSR-begreppet och dess utveckling", i Borglund, De Geer & Hallvarsson, *Värdeskapande CSR: hur företag tar socialt ansvar*, 1. uppl., Norstedts akademiska förlag, Stockholm, 2008

DeWinter, Rebecca, "The Anti-Sweatshop Movement: Constructing Corporate Moral Agency in the Global Apparel Industry", *Ethics & International Affairs*, Vol. 15, Issue 2, 2001, pp. 99-115

Fairbrass, Jenny, "Exploring Corporate Social Responsibility Policy in the European Union: A Discursive Institutional Analysis", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, No. 5, 2011, pp. 949-970

Foucault, Michel, "Governmentality" i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991a

Foucault, Michel, "Questions of method" i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991b

Gordon, Colin "Governmental rationality: an introduction" i Burchell, Gordon & Miller (red.), *The Foucault effect: studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1991

Lockett, Andy, Moon Jeremy & Vissler, Wayne" Corporate Social Responsibility in Management Research: Focus, Nature, Salience and Sources of Influence", *Journal of Management Studies*, Vol. 43, Issue, 1, 2006, pp. 115–36

May, Steve, Cheney, George & Roper, Juliet (red.), *The debate over corporate social responsibility*, Oxford University Press, New York, 2007

Merlingen, Michael, "Foucault and World Politics: Promises and Challenges of Extending Governmentality Theory to the European and Beyond", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 35, No. 1, 2006, pp. 181-196

Moon, Jeremy & Vogel, David, "Corporate Social Responsibility, Government, and Civil Society", i Crane et al. (red.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, Oxford, 2008

Munshi, Debashish & Kurian, Priya, "The Case of the Subaltern Public: A Postcolonial Investigation of Corporate Social Responsibility's (O)Missions", i May, Cheney, & Roper (red.), *The debate over corporate social responsibility*, Oxford University Press, New York, 2007

Rose, Nikolas, *Powers of freedom: reframing political thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999

Rose, Nikolas & Miller, Peter, "Political power beyond the State: problematics of government", *The British Journal of Sociology*, Vol. 43, Issue 2, 1992, pp. 173-205

Shamir, Ronen, "The age of responsabilization: on market-embedded morality", *Economy and Society*, Vol. 37, Issue 1, pp. 1-19, 2008

Siltaoja, Marjo, Malin, Virpi & Pyykkönen, Miikka, "'We are all responsible now': Governmentality and responsabilized subjects in corporate social responsibility", *Management Learning*, Vol. 46, Issue, 2015, pp. 444-460

Vallentin, Steen & Murillo, David, "Governmentality and the politics of CSR", *Organization*, Vol. 19, Issue 6, 2011, pp. 825-843

Walters, William & Haahr, Jens Henrik, *Governing Europe: discourse, governmentality and European integration*, Routledge, London, 2005

Walters, William, *Governmentality: critical encounters*, Routledge, London, 2012

Europeiska unionen

Europeiska gemenskapernas kommission, *Grönbok: Främjande av en europeisk ram för företagens sociala ansvar*, KOM (2001) 366 slutlig, Bryssel, 2001

Europeiska gemenskapernas kommission, *Meddelande från kommissionen om företagens sociala ansvar – näringslivets bidrag till en långsiktigt stabil utveckling*, KOM (2002) 347 slutlig, Bryssel, 2002

Europeiska gemenskapernas kommission, *Genomförande av partnerskapet för tillväxt och sysselsättning: göra Europa till ett kompetenscentrum för företagens sociala ansvar*, KOM (2006) 136 slutlig, Bryssel, 2006

Europiska kommissionen, *En förnyad EU-strategi 2011–2014 för företagens sociala ansvar*, KOM (2011) 681 slutlig, Bryssel, 2011

Europeiska kommissionen, ”European cooperation: the Open Method of Coordination”
https://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/european-coop_en, hämtad 2017-08-01

Europeiska kommissionen, *Meddelande om EU-politik och frivilligarbete: Erkännande och främjande av gränsöverskridande frivilliginsatser i EU*, KOM (2011) 568 slutlig, Bryssel, 2011

Europeiska unionens råd, ”Rådets resolution om uppföljning av grönboken om företagens sociala ansvar”, 2002/C 86/03, *Europeiska gemenskapernas officiella tidning*, 10 april 2002

Europeiska Unionen, Officiell EU-webbplats, ”Den öppna samordningsmetoden”, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html?locale=sv, hämtad 2017-08-01

Europeiska Unionen, Officiell EU-webbplats, ”Grönbok”, http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/green_paper.html?locale=sv hämtad 2017-08-10

Internationella organisationer

United Nations, *Global Compact: Human Rights, Labour, Environment, Anti-Corruption*, New York, 2004

United Nations, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, New York & Geneva, 2011

International Labour Organization, *Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy*, 4 ed., Geneva, 2017 (1977)

Organization for Economic Co-operation and Development, *Guidelines for Multinational Enterprises*, 5. ed., OECD Publishing, Paris, 2011 (1976)

International Organization for Standardization, *Guidance on Social Responsibility*, ISO 26000:2010, Geneva, 2010